

A policentrikus területi szerkezet és a kiegyensúlyozott társadalmi-gazdasági struktúra kapcsolata

The relationship of the polycentric and the equitable socio-economic structures

Szabó Dániel Róbert¹ – Pintér Tibor²

¹ Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Széchenyi István Egyetem

² Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Széchenyi István Egyetem

Összefoglalás: Az Európai Unió fejlesztési koncepcióiban egyre nagyobb teret nyer a policentrikus térszerkezet megteremtése iránti igény. A tanulmány célja, hogy áttekintő jelleggel elhelyezze a policentrizmus koncepcióját a területi tervezés gyakorlatában, emellett ismertesse gyakorlati vonatkozásait, valamint a továbbfejlesztés lehetséges irányait. A mindennapi területi tervezési konfliktusok rendszerének szempontjából vizsgáljuk a többközpontú városhálózatot célként kijelölt gyakorlatot. Ezt követően tömör áttekintést nyújtunk a többközpontú hálózatok európai állapotáról.

Abstract: The demand towards a polycentric spatial urban structure gets an increasingly gaining ground in the development conceptions of the European Union. The aim of the study is to place the idea of the polycentrism in the practice of the spatial planning process. We do not forget about the practical aspects and the further development opportunities. Fairness and competitiveness are the two opposing factors, which draw up conflicting elements. The last chapter of our work deals with the conditions of the European spatial networks.

Kulcsszavak: policentrizmus, területi tervezés, városszerkezet, hálózatok

Keywords: polycentrism, spatial planning, urban structure, networks

1. Bevezetés

Az Európai Unió versenyképes gazdasági fejlődésének, kitűzött jövőbeni céljainak egyik alapvető eleme a kiegyenlített területi fejlődés, valamint azzal együtt a policentrikus térszerkezet elérése. Ez fontos a gazdasági növekedés, a GDP, GNI termelése szempontjából is, mivel azok befolyással vannak az adott ország államháztartásának alakulására is (Csiszárík-Kocsir et. al, 2013). Fontos, hogy gyökeresen felülvizsgáljuk a centrum-periféria gazdasági kapcsolatait (Borzán, 2013) elméleti szinten, hiszen néhány kutató már egyenesen új gazdasági elméletet vázol ennek érdekében (Tóth, 2009, 2013).

A kérdéskör vizsgálatát az is indokolja, hogy az EU új, 2014 és 2020 közötti programozási időszakában jelentős hangsúlyváltás várható az eddig döntően a perifériális területek fölzárkóztatását megcélzó közösségi politikában. Az európai szintű területi politika eszközeit felhasználva tehát közvetlenül képes lehet arra, hogy a kontinens versenyképességére pozitívan hasson. Az EU területi szerkezete szoros kapcsolatban áll annak társadalmi szerkezetével, a hosszú távú gazdasági prosperitás nem képzelhető el annak társadalmi és regionális vonatkozásai nélkül (Eperjesi, 2013).

2. Anyag és módszer

A policentrikus településszerkezet vagy településhálózat alapvetően azt jelenti, hogy egy adott funkcionális régióban – amely a gazdasági térfolyamatok által lehatárolt olyan minimális kiterjedésű területet jelent, amelyben a működő vállalkozások és a fogyasztók, valamint a közjavak előállítói szükségleteik kielégítéséhez megtalálják releváns partnereiket – több központi hely is fellelhető. Amennyiben csak egy központ helyezkedik el a funkcionális régióban, de az nem tekinthető túlzottan dominánsnak, mivel a megtermelt regionális GDP egy bizonyos hányadánál nem koncentrálnak többet termelési, felhasználási, illetve jövedelmi oldalról, akkor szintén policentrikusnak nevezhető, amennyiben a szomszédos területi entitások képesek ellensúlyozni az itteni központ domináns szerepét.

A problémakör gyakorlati oldalát mélyrehatóan ismerő szakemberek szerint úgy lehet a többközpontú szerkezetet megvalósítani, illetve ahhoz közelíteni, hogy egy adott területi entitásban gyengítik a túlzott mértékben erőteljesnek tekinthető központ szerepét, kedvező esetben ellensúlyozzák azt, többközpontú térszerkezet kialakítását megcélózva ezzel. A dekoncentráció helyett a decentralizáció a megfelelő módszer lehet egy ilyen kívánatos állapot létrehozására. Az előbbi koncepció ugyanis csak látszólagos – főként a központtól való anyagi függőségben rekedt térségekre történő – „funkció- és tevékenységleosztást” jelent, utóbbi viszont ténylegest. A globalizáció, illetve glocalizáció pedig a változások ütemének gyorsulásával jár, ebben a környezetben az önálló döntésekre képes területek lehetnek képesek a tartós túlélésre (Faragó, 2006).

A kategóriák jellemzői	Policentrikus városrégiók¹	Policentrikus városhálózatok
Területi kiterjedés	Nemzetállami szintnél kisebb	Minimum nemzetállami
A terület határai	Adminisztratív határokon átnyúló	Adminisztratív határok közé zárt
A fejlődés iránya	Alulról felfelé	Felülről lefelé
Legfontosabb hajtóerők	Mikrogazdasági szereplők döntései	Fejlesztéspolitikai aktorok
Beavatkozási utak	Liberális, horizontális irányok	Konzervatív, vertikális irányok
Fejlesztéspolitikai eszközök	Jogi keretrendszer, támogató környezet	Forrástranszferek, infrastrukturális fejlesztések

1. táblázat: A policentrikus városrégiók és városhálózatok megkülönböztetése

Forrás: a táblázat a szerzők saját szerkesztése

¹ A policentrikus városrégió nem keverhető össze a többpólusú városi térséggel, a belső struktúra nélküli homogén térséggel, a centralizált régióval, az egyes városrégiókkal sem. Ezek egy állam egyetlen – jellemzően fővárosi – központjának funkcionális vezető szerepét kívánják csökkenteni a többi, regionális jelentőségű központ javára a korábban kifejtett decentralizáció módszerével.

A policentrikus városrégiók és a policentrikus városhálózatok megkülönböztetésére szolgál az 1. táblázat. A városrégiók a Fleischer által vázolt fogalomhoz kapcsolódnak, általában egy-egy ország iparilag fejlett városi sűrűsödései alkotnak ilyen régiókat, amelyek nem egyszer átlépik a hagyományos nemzetállami határokat. A területi politikának fejlesztésükben puhább, jogi keretrendszer alakítására képes eszközökre van szüksége. A területi politika egyes részpolitikai illetékesek az eszközök megfelelő használatában (Rechnitzer – Smahó, 2011).

A közösségi, illetve általában a nemzetállami településpolitika ezzel szemben egy-egy ország, nemzetgazdaság városhálózatának alakítását célozza meg. Ezek az akciók policentrikus városhálózatok megalkotását tűzik ki céljukként. Ezen hálózatokra inkább az jellemző, hogy konkrét határok közé szoríthatók, nagyban befolyásolja fejlődésüket a hagyományos, keményebb eszközöket felhasználó területi-politikai döntéshozatal, átalakításukban a tradicionális eszközök, pénzügyi támogatások, forrástranszferek játsszák a kiemelkedő szerepet. A közép-kelet európai államok közül példának okáért Bulgáriában, Lengyelországban és Romániában (Borzán, 2004) találunk fejlesztéspolitikai dokumentumokat, melyek célkeresztjében a „másodlagos növekedési pólusok”² megerősítése áll a főváros által képviselt koncentráció ellensúlyozására.

3. Eredmények

Általában, illetve előfeltevésként elmondható a policentrikus térstruktúráról, hogy egy adott területen méltányosabb, hatékonyabb, és fenntarthatóbb, mint a monocentrikus térszerkezet. Bár a fenntarthatóság értelmezése és mérése a településhálózat szintjén több szempontból is vitatható (Szigeti, 2013; Szigeti – Borzán, 2013), mégis valószínűsíthető, hogy a több központtal rendelkező, kiegyensúlyozottabb térstruktúra és településhálózat maga után vonja, illetve kapcsolatban áll a decentralizáció egyre magasabb fokával, s ennek eredményeképpen válik egy többközpontú területi megoszlás elérhetővé.

A kiegyensúlyozott településhálózat több változatát is meg lehet különböztetni, valamint egy adott térség esetében további kérdéseket vet fel, hogy mennyire legyen az differenciált, vagy tartalmazzon kevesebb szintet. Ezzel kapcsolatban szintén további nehézségek merülhetnek fel, hiszen ez értelmezhető egy szinten belül, illetve több szintre, akár együttesen is. A szubszidiaritás³ elvével kapcsolatban beszélhetünk az azt követő decentralizációról, illetve dekoncentrációról is, hiszen ezek szoros kapcsolatban képesek állni egymással. A tradicionális értelmezés alapján a területnagyság dimenziója szerint megkülönböztetünk városon belüli, városok közötti, azaz policentrikus városi régiót, valamint régiók közötti szinteket (Kovács – Szabó, 2013). A többközpontú városi régiók több, olyan egymás közelségében lévő, város által uralt területet foglalnak magukba, melyek között nincs erős hierarchia, viszont megjelennek funkciómegosztáson alapuló együttműködések.⁴ Az uniós regionális politika egyik alapprogramja, az ESPON⁵ szintén különböző területkategóriákat különböztet meg, melyeknek lényeges elemei, mintegy alapegységei a

² Ezt a szakkifejezést a second tier cities kifejezésből származtatjuk, amelyet az ESPON SGPTD kutatási projektjében vizsgáltak

³ A szubszidiaritás elve szerint a politikai döntések meghozatalát és főképp végrehajtását a lehető legalacsonyabb közigazgatási szintre kell hagyni, mert ezen a szinten áll rendelkezésre a megfelelő számú és minőségű információ.

⁴ Ilyenek lehetnek például a Randstad, Katowice és Köln környékén található policentrumok.

⁵ A European Observation Network for Territorial Development and Cohesion program 27 uniós tagország mellett Izlandra, Liechtensteinre, Norvégiára, Svájcra terjed ki. Célja, hogy a területfejlesztési politika az Unió, a tagországok és a régiók szintjén egyaránt megalapozásra kerüljön, valamint az, hogy egy európai szintű tudományos kutatási hálózatot hozzon létre a területfejlesztés témakörében.

több központtal rendelkező városrégiók.⁶

Lényeges feladatot jelent a döntéshozók és a folyamatban résztvevők, irányítók számára, hogy a méltányosság kérdésköréhez tartozó elérhetőséggel, illetve hozzáféréssel kapcsolatos problémákat minél hatásosabban oldják meg a gyakorlat szintjén is. Ilyenek lehetnek például a termékek vagy szolgáltatások elérhetővé tétele, vagy ehhez kapcsolódóan a fogyasztók „mozgatása” a különféle javakhoz, történjenek ezek hagyományos, fizikai módon, vagy elektronikus, virtuális formájában, ahogy ez egyre jellemzőbb a kulturális termékek és szolgáltatások esetén (Gombos, 2014).

A versenyképesség és a hatékonyság viszont olyan meghatározó fogalmak, jelenségek, melyek a mikro- és vállalati szintről hatnak a területi folyamatokra, ezen a síkon pedig akár igen gyorsan is számíthatunk változásokra (Schneider, 2009). Az európai szintű és nemzetállami fejlesztési politikának figyelembe kell vennie azoknak a térségeknek az igényeit is, amelyek az innovatív és dinamikus gazdasági fejlődés mozgatórugóit koncentrálnak. A policentrikus fejlesztési gyakorlat pontosan arra szolgálhat, hogy a két igény és társadalmi szint között az ellentéteket tompítsa, kiegyenlítse.

A többközpontú városrégiók erősítését tárgyalva érdemes röviden kitérni arra is, hogy magasabb területi szinten hogyan értékelhetjük Európát. Az 1990-es évektől Európában egy markáns területi koncentrációs folyamat érvényesül. Az Európára jellemző egypólusú jelleg alatt a makroszinten megjelenő „Pentagont” tartalmazza a terület 14%-át, a népesség 32%-át. Ebből a szempontból már megjelenik egyfajta aránytalanság, ami tovább növekszik, s válik egyértelművé, amennyiben a GDP megoszlását vizsgáljuk, hiszen a GDP 47%-a tömörül ebben a térségben (Faragó, 2009). Ebből a szempontból tehát erős monocentrizmus figyelhető meg. Tovább erősíti a fenti jelleget az összterületre jellemző K+F-nek a 75 százalékos, a kérdéses területre való koncentrációja.

Amennyiben megvizsgáljuk, hogy az egyes uniós tagállamok milyen területi szerkezeti problémákkal küzdenek, segítségünkre lehetnek a tagállamok különböző kormányzati szintű fejlesztési dokumentumai, valamint az ESPON kutatási projektjei is. Ez utóbbiak közül az SGPTD kiemelten foglalkozik a tagországok városainak hálózataival, fővárosaik esetleges túlsúlyával, valamint bemutat olyan policentrikus városhálózatokat és másodlagos növekedési csomópontokat (second tier city), melyek sikeres példaként szerepelhetnek a szakirodalomban. Sikerük kulcsa, hogy az egyes városok, vagy városrégiók sikeresen tudták ellensúlyozni az adott ország fővárosának túlsúlyát⁷⁸.

4. Következtetések

⁶ E felosztás a következő elemekből áll; a világ, mely a centrum–periféria viszonyokkal kapcsolatban három pólus szempontjából osztályozza a különböző területeket. Így beszélhetünk Európáról, ahol a centrum és periféria viszonyok a meghatározók, komoly hangsúlyt fektetve a globális integrációs zónákra. Ezek mellett további három kategóriába, így makrorégiókra, nemzeti, valamint regionális, azaz policentrikus városrégiókra oszthatjuk fel a vizsgált területeket (Faragó 2009, ESPON 2005).

⁷ Ilyen példaként szolgál a kvázi-policentrikus Romániában – ahol Bukarest mellett több, karéjvárosként funkcionáló pólus helyezkedik el – Temesvár. Olaszországban Torinó szerepel kedvező példaként – nem ellensúlyozva ezzel persze a hagyományos észak-déli ellentétet, Németországban München, Spanyolországban – amelynek területi szerkezete sokkal inkább monocentrikus – Barcelona kiemelt másodlagos növekedési centrum, Finnországban pedig Tampere városa jelenik meg sikertörténetként. Klasszikus értelemben vett policentrikus városhálóként azonban csak Lengyelországban találtak példát a kutatási projekt szerzői, ahol Katowice és környékének iparvidéke önálló gazdasági-politikai erőterként funkcionál a lengyel területi struktúrában (SGPTD 2012).

⁸ A kérdéskör kapcsán- többek között - érdemes említeni a Győri Járműipari Körzetet, mint gazdasági pólust (Koppány et al., 2014).

A tudományos eredmények azt mutatják, hogy egy ország vagy akár egy egész kontinens versenyképessége és fenntartható fejlődése szempontjából kiemelkedően fontos, hogy milyen az adott terület városhálózata. Az innovációk, a gazdasági növekedés hajtóerői, a térbeli sűrűsödés járulékos hasznai olyan nem kellően kiaknázott erőforrásokat jelentenek, melyeket érdemes volna a jövőben jobban hasznosítani. A tanulmány a policentrikus városrégiók és városhálózatok témáját mutatta be. A legnagyobb hajtóerőt az Európai Unió regionális politikája jelenti tagállamai számára, Brüsszel egyre inkább a domináns várospolitikát teszi le voksát. 2014 és 2020 között arra lehet számítani, hogy a tagállamok rendelkezésére bocsátott fejlesztési források a dinamikus többközpontú szerkezetű országok esetében jobban fognak hasznosulni. Mindez új kihívást jelent a csatlakozni kívánó és új tagállamok számára is.

A településhálózat jövőbeli alakulását a jelenlegi trendek figyelembevételével a nagyvárosok további erősödése, funkcióinak szélesedése, a középvárosok és egyes kisvárosok helyzetének stabilizálódása, valamint kistérségi szerepköreinek bővülése jellemzi. Ahol a város nem képes a hálózatot erősebbé tenni, saját szerkezetének átrendezésével, stabilizálásával kell foglalkoznia az intézményei, szolgáltatásai lassú leépülése mellett. A verseny és az európai hálózatba való minél teljesebb módon történő integrálódás a nagyvárosokra lesz jellemző szerte az EU-ban, ezek lesznek a hálózat alapvető formálói, és egyben a regionális struktúra alakítói. A policentrikus városhálózatok megteremtése közösségi szinten és Magyarország tekintetében is perspektívákkal kecsegtet (Illés – Somlyódiné, 2005). Nagy segítséget jelenthet hazánk számára is, hogy a regionális politika reformjával az országba érkező fejlesztési források elősegíthetik a rendkívül monocentrikus területi szerkezet kedvező irányba való megváltoztatását.

Irodalomjegyzék

- Borzán A.: Interregionalizmus a dél-alföldi magyar-román határ mentén - Az interregionalizmus főbb közgazdasági összefüggéseinek és lehetőségeinek vizsgálata a dél - alföldi magyar - román határ mentén. PhD értekezés. Békéscsaba; Gyula: Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar (2004).
- Borzán A.: Komplex mutatók alkalmazhatósága a térszerkezeti kutatásban. In: Beszteri Béla (szerk.) A felfedező tudomány, Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Győr (2013)
http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/VEABtanulmanyok/borzan_anita.pdf
(Letöltve: 2014.02.10.)
- Csiszárík-Kocsir Á., Fodor M., Medve A.: The context of the macro data and the characteristics of the General Government in Central Europe, International Proceedings of Economics Development and Research, Economics, Marketing and Management (edited by: Yan Han), Vol. 59., IACSIT Press (2013), 195.-199. pp.
- Eperjesi Z.: Gazdasági, társadalmi és területi kohézió az Európai Unióban. Tér-Gazdaság-Ember I/1 (2013). 33-47. o.
- Faragó L.: A városokra alapozott területpolitika koncepcionális megalapozása. Tér és Társadalom, 2 (2006). 83–102. o.
- Faragó L.: A többpólusú regionális fejlesztés jövője. Előadásvázlat. (2009)
<http://www.rkk.hu/dl/RKK25/el%C5%91ad%C3%A1sok/Farag%C3%B3.ppt>
(Letöltve: 2014.02.10.)
- Fleischer T.: A közlekedés szerepe a policentrikus városhálózat fejlesztésében. Tér és Társadalom, 1(2009), 19-42. o.

- Gombos Sz.: A kultúrafogyasztási szokások sajátosságai Győrben. In: Csizmadia Z.-Tóth P. (szerk.): A helyi társadalom és intézményrendszer Győrben. Universitas-Győr Nonprofit Kft. (2014). 216-228. o.
- Illés I., Somlyódyné Pfeil E. (szerk.): Változási trendek az Unió regionális politikájában– Magyar tanulságok. MTA Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézet, Pécs (2005)
- Koppány K., Kovács N., Szabó D. R.: A Győri Járműipar Körzet hozzáadott értékének becslése, Tanulmánykötet, Felelős társadalom, fenntartható gazdaság: Social responsibility, sustainable economy. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Sopron (2014)
- Kovács Z., Szabó T.: A policentrikus városfejlődés térfolyamatai Közép-Európában. Településföldrajzi Tanulmányok, 2 (1) (2013), 6-19. o.
- Rechnitzer J., Smahó M.: Területi politika. Akadémiai Kiadó, Budapest (2011).
- Schneider G. A közép-európai fővárosi régiók versenyképességének vizsgálata – Hogyan növelhető a közép-magyarországi régió versenyképessége. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Doktori Iskola, Budapest (2009).
- SGPTD (2012) Second Tier Cities and Territorial Development in Europe: Performance, Policies and Prospects. Scientific Report, ESPON. http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/SGPTD/SGPTD_Scientific_Report_-_Final_Version_27.09.12.pdf (Letöltve: 2013.03.12.)
- Szigeti C., Borzán A.: A területileg differenciált ökológiai lábnyom- kalkulációk eredménye a kínai tartományokban. Geopolitika a 21. Században 3:(4) (2013), 67-75. o.
- Szigeti C.: Városi lábnyomok térben és időben. Lépések a Fenntarthatóság Felé 18:(1) (2013), 10-11. o.
- Tóth G.: Miért van szükség új közgazdaságtanra? Valóság, 5. (2009), pp. 68-84.
- Tóth G.: Mi legyen a gyerek neve? A haszonökonómiától a gazdasági teológiáig. Valóság, 4, (2013), 43-63.o.

Szerzők

- Szabó Dániel Róbert: Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Széchenyi István Egyetem. 9026, Győr, Egyetem tér 1. E-mail: szabodr@sze.hu.
- Pintér Tibor: Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Széchenyi István Egyetem. 9026, Győr, Egyetem tér 1. E-mail: pintert@sze.hu